Көсемсөздің қас шебері еді...

Кейінгі толқынға үлгі көрсетіп, өнеге берер қазыналы қарт болу екі адамның бірінің маңдайына жазылмағаны шындық. Қазыналы қарттың тектек-жөні кең, еңсесі биік, сөзі дәмді келеді. Біз солардың қатарына қазір сексеннің желкесіне серпек шығып, тоқсанға көзін қадаған ағаларымызды қосар едік.

Мен сондай қазыналы абыз қарттардан оқшау, ой бойы алда келе жатқан үш – көсемсөз шеберін атар едім.

Олар: Кәки Ақан, Хамит Домжан және Өрекен Алмат. Осыдан қырық күн бұрын Өрекен Алматтың өмірі кілт тоқтады (айтуға оңай!). Біз енді оның рухымен ғана сырласамыз, еске аламыз.

Өрекен Алматтың да балалық шағы, жастық дәурені сол бір қиын қыстау кезеңге деп келді. Ел қатарлы жетіліп білім алды. Жасынан ел өміріне етене араласты. Алған білімі мен ақыр мінезінің арқасында орда ашар отыз жасқа жетпей-ақ аудандық, облыстық деңгейде басшылық салаларында жауапты қызметтер атқарды. Сол кездегі кеңестік жүйеде идеологияның салмағы күшті болатын. Ол мансап қуған емес. Табиғаты таза, білімі мен білігі сай алғыр азамат идеология қызметтің түрлі баспалдақтарын сынап өтті.

Оның ғұмырнамасы ұрпаққа үлгі, кім-кімге де өнеге боларлық өрелі жол, шаңырақты көтерген ұлықтай өміздің мәр-тебесін биіктетуде жер-жерден лайықты, еңбек ұжымдарын тақ еңбекке жұмылдыруы тайған емес. Қайда жүрсе жақсы мен жайсаңдардың басын қосып, бүтінді бағалап, ілгерідегі жалғай білетін дала дипломатия дерсің.

Ол есіктен кірісімен ортамыз толып қалатын, қалжыңсыз бір күнін басқа жібермей маңайына көңілді атмосфера жасап, күлкі-сі езу жиғызбай жарастықтың ырағын жалғап отыратын.

Жас кезінде көп алдында сөйлеп, төкпе сөзге тарпау мінезі қағазға қарап оқып тұруды өзіне лайық көрмеді.

Қазақстанның Оңтүстігі ме, Солтүстігі ме, әлде Батысы не Шығысы ма сол аймақтың елі жайлы, жері жайлы әңгімелей келіп, оның тарихын палең ғасырдан бері қуалай сөйлейді екен. Осы төңіректе туып, осы төңіректі зерттеп жүрген адам сияқты. Өмірді, нақты адамдарды таңбалап жазуға шебер-тін. Қандай ортада болмасын тереңдік пен биіктік танытады. Оның қасында болу рахат, сенен сөз сұрап, әңгіме айт деп әуреленбейді. Көңілді көзден ұғатын сұңғыла, ол тілі жететін, сөзі өтетін қатарларының алды бола білді.

Өрекен аса зерек, алғыр, есте сақтау қабілеті өте мықты болып туылған табиғи дарын иесі. Адамгершілігі, достыққа, доска адалдығы мен іскерлігі, тиянақты тындырымдылығы жөнінде ешкімге ұқсамайтын айрықша тұлға. Әлеуметтік өмірде болып жатқан оқиғалардың сырын пайықтай алатын. Оның білмейтіні жоқ, әлде бір мәселе төңірегіндегі күдікті, күмәнді ой ол айтқанда қисынын тауып, шідері шешіліп жүре беретін. Ел ішіндегіні айтып, жер түбіндегіні қозғағандай тыңдаушылар тек бас изеп, көшеметтеп отыратын. Ақындығы да бар еді, кейде сөздерін өлеңше ұйқастырып жіберетін. Оның үстіне әзілқой, әңгімешіл, сауыққой, тапқыр және өткір, аңқылдап сөйлеп отыратын. Барлық өмірі өнеге-тін.

Мен үшін Өрекен – үлкен қазына еді, оның бөтен ортадағы жүрісі, тұрысы, соған лайық тапқыр ой айтатын сөз зергері-тін. Онымен көп жылдар тізелес жүргенде түйгенім: көңіл көкжиегімді кеңейтті, танымымды ұштады, түсінігімді молайтты. Оның білім-білігіне, ізденімпаздығына, зерттеушілігіне, ойын анық қып жеткізе алатынына, айшықты тіліне риза болғаным әлі есімде. Оның ел мен жер тарихын жетік білетініне қайран қаласың.

Сөз бастаған шешен еді. Кешегі өткен тарихты терең білетініне, қазақтың ата-тек шежіресіне жетіктігіне, сол дәуірдің тынысын қапысыз айнытпай жеткізе алатынына еріксіз тәнті болып, қайран қаласың. Әр адамның өз тегін білуге талпынуы-табиғи нәрсе. Ал, жеті жасар баласына дейін жеті атасын жатқа айтып, кез келген қазақтың тұқым-тұяғын індете келіп, төрт құбыласын түген деп беретін Өрекен Алматұлын ел-жұрты ұмытар ма?! десем жылаптан апшақтап кетпеспін деп ойлаймын.

Мен бұл жерде әйтеуір айтып қалу үшін қолпашшыл асыра сілтеушілікке салынып отырғам жоқ. Бұл сөздерді Өрекен Алматұлының қадір – қасиетін білетін замандастарымыздың бірқатары айтып қана қоймай, оны біздің тілімізге ілінбеген, аузымызға түспеген басқа қырларымен де толықтыра түсетініне мен өз басым титтей де күмәнданбаймын.

Сөз жоқ, бүгінгі таңда тіл мәселесі ең өзекті мәселелердің бірі боп тұрғаны белгілі. Бұл ретте Өрекен Алматұлының 80 жылдық мерейтойына балалары мен ұрпақтары атынан жасалған мерекелік тарту ретінде ұсынылған «Оқығаным. Естігенім. Көргенім. Жадымда қалғандар» атты кітабында «Өз тіліңді құрметте», «Қашанғы сіктей береміз?», «Аты-жөнімізді дұрыстап алайық», «Намыс қайда, ағайын?» – деп аталатын үлкен тебіреніспен жазылған сараптамалық мақалаларын айрықша атауға боладм. Сол мақалалардың бәрінде сөз болып отырған объектінің тамырын тап басып, кесіп айтады, шешіліп айтады, жеріне жеткізіп айтады.

Мынаны қараңызшы: «Әрқайсымыз да мән бермесек...» деген мақаласында, «Уақыт түннің ортасы болып қалған кез. Шучинск станциясының анықтама бюросына жақындап келсем, онда 3 қазақ қыз-келіншектер отыр екен. Өздерінің өзімдідің қара көздерімдей екенін көріп: Қарындастар. Оқжетпес емдеу-сауықтандыру орнына қашан, қандай көлікпен баруға болады?» деп сұрадым. Қыздардың бюроның терезесіне жақын отырғаны – әой менің жарым болса дейтін бойжеткен:

– Что, что Вы говорите? – деп орысшалады. Тағы да қазақ тілінде алғашқы сауалымды қайталадым.

– Не понимаю, – деп безеріп тұр.

Неге түсінбейсің, мен сені қазақ қызы деп өзіміздің тілде сұрап тұрмын ғой-дедім мен де ерегіскендей.

– Нет, я не казашка, – деді.

– А тогда кто ты такая? Мен де орысшаладым.

– Я немка, – деді бет аузы бүлк етпестен.

Айналайын, – дедім мен де ресми тілге көшіп, мүмкін сені Марта ма, Гертруда ма тапқан шығар, бірақ біздің бір Оразбайдың көмегімен, үйткені сенің сыртқы бейнең осыны айтып тұр, -дедім. (Милая, возможно ты рождена Мартой, или Гертрудой, но при активнейшем участии нашего Оразбая. Это мне подсказывает твоя физиономия)

Қып-қызыл боп кеткен келіншек бюродан шығып кетіп қалды. Бір жағынан бәйбішем жеңімнен тартып: Көкшетаудың қаймана қазағына не сөзің өтер дейсің, кеттік, –деп дігерлеп тұр».

Мен мұны замандастарына, сөз төркінін танар інілеріне тапсырған «Аманат» деп түсіндім.

Осыған дейінгі «Торғай бесігінде - 160 жыл» атты кітабы да Торғай өңірінің азаматтары үшін құнды дерек болары сөзсіз. Ондағы баяныңда қадір тұтқан, құрметтеген ағалары, дәмдес, қызметтес болған, сыйлас, тұтас заманы бір тұлғалы қимас замандастарының өміріне сыр шертіледі.

Жаңа жылдан үшінші күні бір інім «Өрекен үйі үлкен қазаға ұшырады» дегенде «көп уақыттан бері derттің тұтқынында жатқан Гүлжаһан дүниеден өткен екен», – деп (жасы ұзақ болады екен) жетіп келген мен «Өрекен қайда?» десем, «қайтқан Өрекен ағаң» дегенде екі көзден жас шықпай, екі құлақ шыңылдап, бас айналып, көз қарауытып отырып қалып едім. Есіме Гүлжаһанның, Астанадағы ауруханада емделіп, сауығып елге келгенде әне бір жолы: Адам Алла аманатын тапсырудан қашып құтыла алмайды, бірақ мен өз тағдырымды ойлағаным жоқ, артымда Өрекен қалып қойды-ау деп қиналдым. Таңертеңгілік жас сәбидей бүкіл киімдерін, тіпті нәскиіне дейін мен дайындап беруші едім. Әттеген-ай, мен кетсем отағасының жайі не болар деген уайымым сол болды-деген сөзін естігенде замандастарымен бірге мен де Гүлжиһанның тебірене, ақтарыла айтқан сырына сүйсінген жан қалмап-еді.

«Құдайдан шын тілеген екен ғой» деген асыл жарың сөзін есіме алып өзімді сабырға шақырған едім.

Гүлжиһан сен Өрекеннің абайы едің, сүйеуіш-тірегі едің, асыл жарасың, дертіне алла шипасын берсін, тез сауығып кет, сен мықты бол, Сіздің шаңыраққа «ағаның үйі ақ жайлау» деп еркелеп баратын едік. Отағасы сен барсың, сен бар да шаңырақ иесі биіктей береді. Биіктей береді.

Қайтарының алдында бір жеті бұрын сәлем беруге, әрі жаңа үйге кіргенге құдайы жасайтын күнге шақыра барсам, телефоны алдында, қос жастығы қасында, газет –журналдары жанында отыр екен, амандасып Гүлекеңнің жайын сұрап, шаруамды бітіріп, кетуге ыңғайланғанда: Рақымжан деп алып, бір фотоны костюмнің ішкі қалтасынан алып жатып көптен саған берейін деп жүр едім, үлкейтіп, әдемі рамаға салып маған тапсырарсың-деп қолыма ұстата берді.

Сол фотоны үлкейтіп, өзі айтқан әдемі әрнектелген рамаға салып, Өрекеңнің қырқында ас үстінде сол аманатын орындап, баласы Саңдуғаш пен Сапаутқа тапсырдым.

Содан бері қаншама жаз, қаншама қыс өтті. Заман өзгерді.

Бірге жүрген, сыйласқан, оңашада сыр бөліскен, әзілміз жарасқан Өрекенмен қапияда айырылу жүрекке жүк, жанға жайсыз екен. Бірақ тағдырдың ісіне қарсы келер шара бар ма?! Жатқан жерің жарық, топырағың торқа болсын, көрмеген қызығыңды ұрпағың көрсін, –деп Алладан тілейміз. Пейішке нұрың тасысын!

Рақымжан БЕКТҰРҒАН,
еңбек ардагері.

О. Алматов екінші қатарда оң жақта